

HAŞDİ ŞABİ'NİN İKİ YÜZÜ

IRAK VE İRAN ÇEKİŞMESİ

Özlem ACAR

Bu kitabın yayın hakkı SIYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

HAŞDİ ŞABI'NİN İKİ YÜZÜ
İRAK VE İRAN ÇEKİŞMESİ
Özlem ACAR

Kapak ve Sayfa Düzeni: Buse Dilara Dirim

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

2024 Haziran, Ankara

ISBN No: 978-625-6586-19-2

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

Baskı:

Repro Bir Matbaacılık Kağ. Rekl. Tasarım Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 47381

İvedik OSB Matbaacılar Sitesi 1514. Cad.

No: 23-25 Yenimahalle/ANKARA

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

HAŞDİ ŞABİ'NİN İKİ YÜZÜ

İRAK VE İRAN ÇEKİŞMESİ

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	7
BİRİNCİ BÖLÜM: RADİKALLEŞME	19
1.1. Radikalleşme Nedir?	20
1.2. Radikalleşme Kavramının Tarihçesi.....	26
1.3. Siyasi-Dini-Ideolojik Radikalleşme ve Sebepleri	30
1.4. Güvenlik Politikaları Kapsamında Radikalleşme Kavramı	44
1.5. Radikalleşmenin İki Boyutu “İki Piramit Modeli”	46
1.6. Radikalleşme Sonrası Süreçler	49
İKİNCİ BÖLÜM: İRAK'TA FALİYET GÖSTEREN DEVLET DIŞI SİLAHLI Şİİ AKTÖRLER	55
2.1. Şiilik: Etimoloji ve Tarihçe	56
2.2. İran ve Şiilik	63
2.3. Irak ve Şiilik	77
2.4. Haşdi Şabi Bünyesindeki Gruplar	100
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İRAK'TAKİ DEVLET DIŞI SİLAHLI AKTÖRLERİN LİDERLİKLERİ BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI VE İKİ PİRAMİT MODELİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	113
3.1. Sadr Hareketi ve Harekete Bağlı Olan Devlet Dışı Silahlı Gruplar	118
3.2. Irak'taki Şii Dini Mercii Ayetullah Sistani ve Bağlı Silahlı Yapılar	143
3.3. İran'ın Irak'a Müdahaleleri ile Oluşan Siyasi ve Silahlı Yapılar	166
3.4. Haşdi Ataba ve Haşdi Valayi Gruplarının İki Piramit Modeli Kapsamında Karşılaştırılması.....	186
SONUÇ	197

KISALTMALAR LİSTESİ	209
TABLOLAR LİSTESİ	211
ŞEKİLLER LİSTESİ	213
KAYNAKÇA	215

GİRİŞ

2001 yılı sonrasında radikalleşmenin ve terörizmin küresel bir tehdit haline geldiği yeni bir süreç başlamıştır. Bu dönemden itibaren terör örgütleri ve radikal grupların dünya genelinde eylemleri tırmanışa geçerken radikalleşme ve terörizmle mücadele konusunda özellikle devletler düzeyindeki çalışmalar da artmıştır. 2003 yılında, ABD'nin "terörle mücadele konsepti" kapsamında, Irak'a müdahalesiyle bu ülkedeki dinamikler değişmiştir. Bu tarihe kadar Irak'ta hâkim olan yönetimler sadece Sünnilerden oluşmuş ve Şiiler idari mekanizmadan büyük ölçüde dışlanmışlardır. Ancak ABD müdahalesi sonrasında yönetimde artık Şiiler söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu yeni süreç Sünniler ve Şiiler arasında çatışmalar yaşanmasına, ayrıca her iki taraftaki silahlı grupların radikalleşmesine yol açmıştır.

ABD'nin 2004 yılında Irak'ta Geçici Yönetim Konseyi'nin kurulmasıyla hayata geçirdiği yeni yönetim şekli, federal ve demokratik devlet yapılanmasıyla desteklenmiştir. Irak'ta nüfus olarak da çoğunluğu oluşturan Şiiler,¹ bu dönemde siyasi partiler vasıtasıyla kendilerini bu yeni sisteme entegre etmişlerdir. 2003 yılı öncesinde Irak devleti için hem siyasi açıdan hem de güvenlik açısından tehdit olan –Baas Rejimi ve Saddam Hüseyin karşıtı– devrimci Şiiler bu dönemden sonra sistemin yürütücü gücü ve ana aktörü, özetle devletin hâkimi haline gelmişlerdir. Bununla birlikte Şii liderlerin güvenlik gerekçesi ile kurduğu ya da desteklediği silahlı devlet dışı

¹ CIA World Fact Book'a göre, Irak'ta Şiilerin toplam nüfusun yaklaşık %60'ını oluşturdukları tahmin edilmektedir, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iraq/#people-and-society>, (Erişim:18.09.2023).

aktörler ise ülkede çatışmaların artmasına etki etmişlerdir. Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şiilerin yönetime hâkim olması bundan sonraki süreçte Orta Doğu'da dengele- rin değişmeye başladığının ilk işaretlerinden biri olacaktır.

Genel olarak bakıldığında günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birini İslam dinine inananlar oluştururken, Müslüman âleminin ise %87-90 civarındaki kısmının Sünni, %10-13 civarında kısmının ise Şii mezhebine bağlı olduğu tahmin edilmektedir.² Şii nüfusun büyük bir bölümü İran, Irak, Pakistan ve Hindistan'da yaşamaktadır. Nüfus yoğunlu- ğu olduğu kadar siyasal ve sosyal hayatta belirleyiciliği açı- sından bakıldığında da İran Şii dünyasının lokomotif gücüdür. Şiilik İran'da, Velayet-i Fakih Kurumu ile cisimleşmiş bir hal alarak resmi statü kazanmasıyla, toplumsal, siyasal, eko- nomik hayatın yanı sıra yargı ve güvenlik alanını, kısacası ülkenin tüm kontrolünü elinde toplayan bir güç haline gelmiş- tir. Velâyet-i Fakih Kurumu ise ortaya çıkışını 1979 yılında Ayetullah Humeyni'nin gerçekleştirdiği İslam Devrimi'ne borçludur.

Şiilik inancı günümüzde İran'ın yönetim anlayışının te- mel taşı olsa da Şiilik tarihini en çok etkileyen mücadeleler günümüz Irak topraklarında yaşanmıştır. MS 661'de Hz. Ali'nin Kufe'de ve sonrasında yaşanan Halifelik mücadelesin- de Hz. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmesi, Şiilik tarihine damga vurmuştur. Ayrıca çok sayıda Şii kutsal mekânını- türbesini bünyesinde barındıran Irak'ta, Şiiliğin en önemli merkezlerinden dördü olan Necef, Kerbela, Kazımeyn ve Sa- marra şehirleri de bulunmaktadır. Öte yandan dünya Şiileri için önemli dini havzalardan biri Necef şehrinde yer alırken

² PEW Research Center tarafından 2013 yılında yapılan Mapping the Global Muslim Population isimli araştırmada belirlenen tahmini yüzdeler. <https://www.pewresearch.org/religion/2009/10/07/mapping-the-global-muslim-population/>, (Erişim:18.09.2023).

Şiilerin günümüzde en çok takipçisi bulunan dini önderi Ayetullah Sistani de Necef Mercî olarak bu şehirde yaşamaktadır.

Köklerini Irak topraklarından alan Şiilik inancının siyasal yönetime etkisi, İran ve Irak'ta, modern devletlerin kurulmasının ardından farklı seyirler izlemiştir. Dinin devlet idaresinden uzak kalmasına dayanan anlayış Irak'ta sürerken İran dini liderliği, Velâyet-i Fakih Kurumu vasıtasıyla toplumu ve devleti dönüştürmeyi seçmiştir. Bu iki farklı anlayış aynı zamanda Şiiliğin temelinde var olan –Ayetullah seviyesinde bir dini lideri takip etmeye dayalı– *taklit inancı* ile birlikte ele alındığında iki ülke arasındaki ayrışma daha belirgin hale gelmektedir.

Tüm bunlara ilaveten iki ülkenin, dinin devletteki rolüne ilişkin bakış açılarındaki farklılaşmada, İran ve Irak halklarının etnik köken itibarıyla ayrılmalarının yanı sıra Irak'ın mazisinde yer eden Osmanlı yönetim anlayışının dini liderlere biçtiği rol ve idarenin sürdürülme araçlarının da etkili olduğu söylenebilir.³ Her ne kadar Irak nüfusunun çoğunluğunu Şiiler oluştursa da gerek Osmanlı İmparatorluğu döneminde, gerek sonrasındaki İngiltere hâkimiyetindeki süreçte, gerekse de bağımsız bir ülke olmasının ardından 2003 yılındaki ABD işgaline kadar Irak halkı, Sünni yöneticilerin kontrolünde bulunmuştur. Bu durum zaman zaman ülkede Sünni-Şii gerginliklerinin ortaya çıkmasına yol açmış ve bu gerginliklerde – özellikle Baas rejimini devirmeyi amaçlayan– Şiilerin en büyük destekçisi İran olmuştur.

İran, İslam Devrimi'ni ihraç politikası kapsamında, özellikle Şii nüfus barındıran Orta Doğu ve Asya ülkelerinde, Şiilerin örgütlenme ve gerektiğinde silahlı mücadeleye girmeleri konularında destekleyici ve hatta yönlendirici pozisyonadadır. İlerleyen bölümlerde değinilecek olan İran'ın etki alanını ve kontrolünü Irak'tan başlayıp Suriye'yi içeren ve Lübnan'a

³ Yitzhak Nakkaş, *Irak'ta Pandora'nın Kutusu Şiiler*, (Çev. Metin Saltoğlu), Ankara, 2005, S.16.

uzanan bir hat boyunca yaymaya çalıştığı yönündeki genel kanı çerçevesinden bakıldığında, Irak ilk durak ve ön savunma hattı olarak önem taşımaktadır. Bu kapsamda İran, Irak'ta kontrolü altında bulunan siyasi ve silahlı yapılara desteğini ABD'nin bu ülkeyi işgali sonrasında da sürdürmüştür.

İran'ın Irak'taki Şii gruplara desteği aslen 1960'lara kadar uzanmaktadır. İlk olarak Baas rejimine karşı olan devrimci Şiileri destekleyerek kitesini oluşturmaya başlamıştır. Ayrıca rejimin baskısından kaçarak İran'a sığındıkları dönemde bu gruplara silahlı eğitim vererek bu yapıları İran-Irak Savaşı'nda Irak'a karşı savaşmaları için yönlendirmiştir.⁴ İran, bir taraftan da bu grupların –meşrulaşma çabaları kapsamında– 2003 yılındaki ABD işgalinin ardından kurdukları siyasi uzantıları vasıtasıyla Irak yönetiminde etkin hale gelmiştir. Diğer taraftan bu yapılar silahlı kanatları vasıtasıyla hem ABD'ye hem de Sünnilere karşı silahlı mücadeleye girişmişlerdir. ABD ile mücadele eden gruplar arasında İran destekli Şii milislerin yanı sıra Irak tarihinin son 70 yılında oldukça derin izler bırakan Sadr Ailesi'nin günümüzdeki lideri Mukteda es-Sadr'a bağlı Mehdi Güçleri de yer almıştır.

Yukarıda belirtildiği üzere İran'ın 20. yüzyılın ikinci yarısında Baas karşıtı Iraklı Şii'lere siyasi ve silahlı desteği, 2003 yılındaki ABD işgalinin ardından artış göstermiştir. Bu da Şiiler ile Sünniler arasında başlayan mezhep çatışmalarının artmasına yol açmıştır. İki taraf arasındaki çatışmalar özellikle 2004 yılından itibaren yoğunlaşmış ve 2011'de başlayan Suriye İç Savaşı'nın etkisiyle katliam boyutlarına ulaşmıştır. ABD işgali sonrasında yaşanan çatışmalar Irak halkının ne Irak

⁴ Taylan Çökenoğlu, *The Evolution of the Shiite Politics and Militancy in Iraq: The Case of Hashd Al-Shaabi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 2019, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=V_QijlivVIxTOe1HfuthFw&no=ALDvDTRIDuEaWpGPiqYhUQ,s.9-10, (Erişim:10.08.2022).

ulusal kimliğinde ne de İslam dini kimliğinde bütünleşemediğini göstermiştir.

Irak'ta mezhepler arası çatışmalar sürerken; Orta Doğu'da ve Kuzey Afrika'da 2010 yılından itibaren başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan sürecin de etkisiyle zayıflayan ülkelerde de devlet dışı silahlı aktörlerin sayısı artmıştır. Bu silahlı yapılar daha sonra, Orta Doğu'da mücadele halindeki büyük güçlerin sürdürdükleri Vekâlet Savaşları'nda kullanışlı araçlar olarak ön plana çıkmışlardır. Etkinliklerini ve güçlerini pekiştirdikçe hem ideolojik düzeyde hem de eylemlerinde radikalleşen bu gruplar, etnik köken ve/veya inanç temelinde örgütlenmektedirler. Bu açıdan bakıldığında Suriye İç Savaşı'na, bölgesel ve bölgede çıkarı bulunan güçlerce müdahale edilmesiyle birlikte, terör üreticisi ve terör ihracı yapan silahlı gruplar etkinlik kazanmış ve iç savaşın bir mezhep savaşına dönüşmesine yol açmışlardır.

Zikredilen yapıların bir bölümü Şii mezhebi mensuplarından oluşmaktadır. Bunlar içerisinde eylemleri en çok ses getirenler arasında Lübnan Hizbullahı, Irak'taki Ketaib Hizbullah ve Nuceba Hareketi bulunmaktadır. Sünni inanç yapısı içinde sınıflandırılan Vahabi-Selefi gruplar ise Boko Haram, El-Nusra ve Irak Şam İslam Devleti (İŞİD-DEAŞ-ISIS) olarak örneklendirilebilir. DEAŞ'ın Suriye ve Irak topraklarını hedef alarak bir İslam Devleti kurma yönünde bölgede gerçekleştirdiği saldırılar karşısında Irak Şiileri de İran desteği ile savaşmışlardır. Irak'ta çatışmalara katılan Şii silahlı yapılar, Irak Şii dini lideri Ayetullah Sistani'nin Haziran 2014'de yayınlanan bir fetvası⁵ ile Haşdi Şabi isimli çatı yapılanma altında bir araya gelmişlerdir. Ancak belirtmek gerekir ki bu yapının temelini oluşturan en güçlü ve etkili bileşenler, İran desteği ile güçlenen ve İran'ın çıkarlarına hizmet eden gruplardır. Bunların da önemli bir kısmı 2003 yılı sonrasında faaliyetlerine baş-

⁵ Ayetullah Sistani'nin Fetvaları'nın tamamına erişim sağlamak için bkz: <http://www.sistani.org/arabic/archive/24918>, (Erişim: 10.05.2023).

lamıştır. Bu yapılar, ayrıca, İran'ın Irak'taki kontrolünü artırmasına hizmet ederken İran'ın bölgesel çıkarları kapsamında Irak ve Suriye'de savaşmaktan ve Irak'taki ABD güçlerine karşı saldırılar düzenlemekten de geri kalmamışlardır.

Haşdi Şabi yapılanması içinde İran'a bağlı grupların yanı sıra İran'ın kontrolü dışında kalan Mukteda es-Sadr'a bağlı silahlı milisler ve Ayetullah Sistani'ye bağlı Şii kutsal mekânlarının koruyuculuğunu üstlenen silahlı yapılar da bulunmaktadır. Bununla birlikte 2017 yılında DEAŞ'e karşı zafer ilan edilmesinin ardından Haşti Şabi içinde ayrışmalar baş göstermeye başlamıştır. Ayetullah Sistani'ye bağlı olan gruplar çatı yapılanmadan ayrılarak Irak güvenlik güçlerine entegre olma sürecine girmişlerdir. Günümüzde Haşdi Şabi çatı yapılanmasına bağlı İran etkisi altındaki grupların Irak güvenlik güçlerine katılımı konusu hala çözülmemiş bir problemdir.

Diğer taraftan DEAŞ tehdidinin ortadan kalkmasının ardından İran yanlısı bu silahlı yapılar, Irak topraklarında kontrol altında bulundukları alanları genişletme çabasına girmiştir. Böylelikle bu bölgelerde idari ve ekonomik yapı ile güvenlik, eğitim ve kültür kurumları büyük ölçüde İran yanlısı grupların kontrolüne geçmiştir. Bu yapılar yine hâkim oldukları bölgelerde Şii nüfusun arttırılmasına özen göstermiş; bu kapsamda, çatışmalar döneminde bölgeden ayrılan Sünnilerin savaşın sonlanmasının ardından geri dönüşünü engellemiş ya da uluslararası kuruluşların kayıtlarına göre kitlesel imha benzeri faaliyetler gerçekleştirmişlerdir.⁶ Bu silahlı grupların siyasi uzantıları ise Irak Hükümetinin parçası olarak İran'ın siyasi, ekonomik ve bölgesel çıkarlarını meşrulaştıran kararlar alınması yönünde çabalar sergilemiş; Irak'ı adeta İran kontrolüne bırakan politikalar hayata geçirmişlerdir. Irak'ın

⁶ Amnesty International, "Irak Milislerin Savaş Suçlarını Korumaya Sorumsuz Silah Sevkiyatını Durdurun", 02.01.2017, <https://www.amnesty.org.tr/icerik/irak-milislerin-savas-suclarini-korukleyen-sorumsuz-silah-sevkiyatini-durdurun>, (Erişim:01.12.2022).

İran kontrolüne girmesine karşı olan isimler ise Muktada es-Sadr ve Ayetullah Sistani'dir.

İran kontrolündeki silahlı grupların ele geçirdikleri bölgelerde adaletsizlik ve suçla iç içe faaliyetleri, bu yapıların siyasi kanatlarının yolsuzlukları ile birleşerek Irak'ta istikrarın oluşmasının önünde engel oluşturmaktadır. Bu durum karşısında Irak halkı ülkenin içinde bulunduğu duruma tepkisini protestolar ile göstermeye başlamıştır. Özellikle 2019 yılından itibaren ülkede Şiilerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler başta olmak üzere protestolar yapılmıştır. Bu protestolar Şii halkın, İran yanlısı Şii yapıların yolsuzluklarına tepkilerini ortaya koyması nedeniyle özellikle önem taşımaktadır.

Çalışmanın ana konusu çerçevesinde Şiiliğin idarede ve siyasette kontrol sağlamayı mümkün kılan rolünün İran ve Irak Şiiileri arasında oluşturduğu anlayış farkı, özel bir önem taşımaktadır. Bu anlayış farkı, Irak'ta yaşanan çatışmalar döneminde, İran'ın bölgedeki Şiilere yardımını sürdürmesine karşılık azalmadığı gibi tersine dini merciler düzeyinde gündeme taşınacak seviyeye gelecek şekilde belirginleşmiştir. Özellikle İran'ın Irak siyasi ve ekonomik hayatındaki kontrolünü geliştirmesi, güvenlik kurumlarında ve Irak dış politikasında söz sahibi olması, Irak'ın İran kontrolüne girmesine karşı olan Irak dini lideri Ayetullah Sistani'nin müdahale ve eleştirilerine yol açmaktadır.

Irak Şii dini lideri Sistani 2003 yılındaki ABD müdahalesinden itibaren siyasetten uzak durma şeklindeki geleneksel Şii anlayışından zaman zaman uzaklaşmıştır. Irak siyasi hayatını şekillendiren önemli dönemeçlerde doğrudan müdahalelerde bulunarak ülkenin idari ve siyasi yapısını yönlendirmiştir. Sistani'nin sistematik müdahaleleri sonucunda İslam; Irak Anayasası'na göre asli unsur olarak kabul edilmiş,⁷ Şii dini liderliği anayasada resmi olarak zikredilmiş, Şii siyasi partileri

⁷ Irak Anayasası metni için bkz: <https://iq.parliament.iq/en/the-constitution/>, (Erişim:15.03.2023).

yine Sistani'nin müdahaleleri doğrultusunda zaman zaman bir araya gelmiş, zaman zaman uzaklaşmıştır. Ayrıca Şii halk Ayetullah'ın fetvalarına göre sandığa yönelmiştir. Özetle son 20 yılda Ayetullah Sistani, Irak devlet sistemini yönlendiren ve biçimlendiren önemli bir unsur olarak ön plana çıkmıştır.

Kitabın konusu kapsamında ele alınan Şiiliğin Irak'ta siyasal hayattaki etkinliği, Şii mezhebine mensup devlet dışı aktörlerin konumları ve faaliyetleri, İran ve Irak Şii dini mercilerinin idareye katılım konusunda ortaya koydukları yaklaşım farklılıkları, bu durumdan kaynaklanan ve devlet dışı silahlı aktörlerin sahadaki faaliyetlerine yansıyan ayrışmalar, literatürde yer almakla birlikte sınırlı sayıda ve dolaylı araştırmaya konu edilmiştir. Bu kitabı anlamlı kılan husus ve literatüre yaptığı katkı Irak'ta faaliyet gösteren devlet dışı silahlı yapıların Irak Şiiliğine veya İran Şiiliğine bağlılıklarının sebep olduğu ayrışmaları ortaya koyması ve Türkiye'nin iki komşusunda yaşanan siyasi ve dini gelişmelerin Irak sahasındaki yansımalarını analiz etme açısından yol gösterici nitelikte olmasıdır.

Bu kitapta literatürdeki önceki çalışmalardan farklı olarak; Şiiliğin İran ve Irak dini mercileri açısından siyasal yorumundaki farklılaşmanın sahadaki silahlı aktörlere yansıması ele alınmıştır. Özellikle Irak'taki devlet dışı silahlı örgütlerin ve üyelerinin radikalleşme sebepleri belirlenmeye ve bu esnada da tespit edilen sebepler ile İran ve Irak dini mercilerinin liderlerinin tutumları arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. Bunun dışında Irak'ta bulunan devlet dışı silahlı aktörlerin ideolojilerinde ve eylemlerindeki radikalleşme düzeyinin Arap-Fars Şii ideolojik bakış açılarından ne derece etkilendiği ve nasıl şekillendiği irdelenerek karşılaştırılmıştır. Bu kapsamda Irak Şii dini lideri Ayetullah Sistani'nin Şiiliği ideolojik düzeyde idarede hâkim kılan yaklaşımına karşılık İran'ın Şiiliğinin radikal eylemci boyutu ilk bölümde ele alınan ve radikalleşme konusunda düşünce düzeyi ve eylem düzeyi açısın-

dan ayırım yapan İki Piramit Modeli⁸ kapsamında incelenmiştir.

Literatürde yer alan çalışmalar genel olarak Şiilik tarihine ve inancın içeriğine ağırlık veren teolojik çalışmalardan başlayarak Şiiliğin siyasal bakış açısını ele alan ve politik-güncel konuları inceleyen hatta Şiiliğin İran ile Irak'taki etkilerine ya da farklılaştığı noktaları içeren çalışmalara kadar uzanmaktadır. Öte yandan Şii mezhebine bağlı devlet dışı silahlı aktörler üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmı ise Şii-Sünni silahlı aktörlerin farklılıkları ve bu yapıların radikalleşme düzeyleri etrafında yoğunlaşmaktadır.

Kitabın ilk bölümünde radikalleşme kavramı ele alınmıştır. Özellikle düşünce ve eylem boyutlarıyla radikalleşmenin farklı değerlendirilmesi gerektiği vurgusu öne çıkarılmıştır. Bu çerçevede Clark McCauley ve Sophia Moskalenko'nun "İki Piramit Modeli"nden faydalanılarak "radikalleşmenin düşünce ve eylem düzeylerinde birbirinden bağımsız olarak gelişebildiği ve bağlı olunan liderin vizyonundan önemli ölçüde etkilendiği" yönündeki hipotez Irak'taki Şii grupların tasnifinde test edilmiştir. İkinci bölümde Şiiliğin ortaya çıkışı, İran ve Irak'ın Şiileşmesi, Velâyet-i Fakih Kurumunun oluşumu, iki ülkenin genel yapıları, birbirleriyle ilişkileri ve birbirlerine olan etkileri ele alınmış, çalışmanın ana konusunu teşkil eden Irak'taki Şii devlet dışı silahlı yapılar tanımlanarak tasnif edilmiştir. Üçüncü bölümde Irak yönetiminde Şiilerin ve Şii dini liderlerin öneminin anlaşılması amacıyla Şii dini liderlere bağlı olan yapılar detaylandırılırken silahlı yapıların bağlı oldukları Şii dini liderlerden etkilenme ölçütleri incelenmiş ve ilk bölümde yer verilen İki Piramit Modeli kapsamında değerlendirilmiştir.

⁸ Clark McCauley ve Sophia Moskalenko, "Understanding Political Radicalization: The Two-Pyramids Model", *American Psychologist*, C. 72, S. 3, 2017, s.7.

Bu çalışmanın asıl amacı Irak'ta faaliyet gösteren devlet dışı silahlı yapılardan İran Şii liderliğine ve Irak Şii liderliğine bağlı olanlar arasındaki radikalleşme düzeylerindeki farklılıkları ortaya koymaktır. Daha net bir ifadeyle bu farklılığın bir grup açısından düşünce düzeyinde gerçekleşirken diğer grup açısından eylem açısından ortaya çıktığını, Irak'ta faaliyet gösteren iki farklı dini lidere bağlı farklı devlet dışı silahlı aktörler üzerinden örneklemektir. Düşünce düzeyindeki radikalite ile eylem açısından radikalliğin son derece farklı boyutlar taşıdıklarının ortaya konmasının, dini bağlılığı yüksek olan ve bunu açıkça gösteren her bireyin ya da grubun terörist olmadığını vurgulanması açısından önemi açıktır. Özellikle Batı ülkelerinde 11 Eylül saldırıları sonrasında dini bağlılığı yüksek şahısların, terörist olarak değerlendirildiğinin görülmesi bu çalışma konusunun seçilmesinde motive edici bir faktör olmuştur. Bununla birlikte şiddet, 11 Eylül sonrasında İslam dininin Sünni mezhebine, özelde ise Selefilığe bağlı bireylere bakış açısında önemli bir yer tutmuş ve bu bireyler radikal olarak tanımlanır hale gelmişlerdir. Ancak Irak ve Suriye'de özellikle Sünnilere, Batılı askerlere ve sivillere karşı şiddet eylemleri sergileyen ve bu faaliyetleri İran'ın bölgesel siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda ancak Şiilik şiarını ön plana çıkararak yapan gruplar gündemde nispeten geri planda kalmışlardır. Bu hususlar da kitabın konusunun seçiminde önemli bir etken olmuştur.

Bunlara ilaveten, Şii yayılcılığı kapsamında Orta Doğu ve Arap yarımadasında İran'ın Şiilere sağladığı desteğe rağmen ihraç etmeye/benimsetmeye çalıştığı Velâyet-i Fakih anlayışının, Irak'ta hangi noktalarda kırılmaya uğradığı ele alınmıştır. Ayrıca İran'ın devlet dışı silahlı aktörlere sağladığı desteğin hangi adımlarının akabinde Irak'ta geçerliliğini yitirdiği, Şii mezhebi içindeki ayrışmaların Irak-İran dini mercileri açısından hangi olaylarda hangi farklı tepkilere yol açtığı ve bu iki ülke arasında Şiiliğe bakışın radikal düşünce ve radikal

eylem aşamalarındaki farklılıklarını belirleyen hususlar incelenmiştir. Öte yandan Şiiler açısından hâlihazırda en önemli lider pozisyonunda bulunan ve dünya çapında takipçileri olan bir taklit merci olarak ön plana çıkan Ayetullah Sistani'nin özellikle 2003 yılındaki ABD müdahalesi sonrasında Irak yönetiminde ve politik hayatında söz sahibi olma potansiyelinin artışı ve bu artışın Şiiliği hayatlarında ön plana alan Iraklıları ne şekilde yönlendirdiği de çalışmada yer alan konulardandır. Dolayısıyla Sistani'nin gücüne rağmen neden daha geri planda kaldığı sorusu da konu seçiminde etkili olmuştur. Nitekim, İran'ın Orta Doğu'daki Arap Şiiler üzerinde etkisini artırması, Şiiliği araçsallaştırması, bunun sonucunda da bölgede çatışmaların hız kesmeksizin devam etmesi, bölgedeki jeopolitik gerilimde önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıdaki satırlarda belirtildiği üzere bu çalışmanın konusunu İran ve Irak Şii dini mercilerine bağlı silahlı grupların radikalleşme düzeylerinin karşılaştırılması oluşturmaktadır. Ayrıca Şiilerin siyasi ve dini hayatlarının ayrılmaz oluşu ve taklit anlayışının Şiiler açısından ne denli önemli olduğu da yine çalışmada zikredilen önemli bir husustur. Bununla birlikte Irak siyasi yapısını ve güvenlik durumunu, Şiiliğin bu yapılar üzerindeki etkisini ortaya koymak için de Sadr Ailesi'nin 1950'lerden itibaren Irak'taki faaliyetleri, İran ile ilişkileri ve günümüzde Mukteda es-Sadr'a bağlı silahlı grupların eylemleri de çalışmanın kapsamına alınmıştır. Çünkü Sadr Ailesi ve Sadr Hareketi, Irak dini, siyasi ve sosyal hayatının 1950'lerden sonra şekillenmesinde günümüze kadar devam eden büyük bir etkiye sahiptir. Ayrıca günümüzde Irak'ın siyasi hayatında idari yapısında ve sahadaki çatışmalarda söz sahibi olan Şii isimlerin büyük bir kısmı Sadr Hareketi içinde yoğrularak gelişim göstermişlerdir. Bununla birlikte öncelikle Sadr'a bağlı yapıların sürekli ve istikrarlı yapılar olarak faaliyet göstermektedir. Liderleri olan Sadr'ın da Irak iç ve dış politikasındaki gücüne rağmen sürekli ve sabit bir politikasının bulun-

maması nedeniyle bu durum önemli bir sınırlılık olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle de Sadr Hareketine bağlı silahlı yapılar İki Piramit Modeli kapsamında değerlendirilmemiştir. Ayrıca bu kararda Sadr'ın Ayetullah Sistani ya da Ayetullah Hamaney gibi resmi bir Şii merci olmaması da pay sahibi olmuştur.

Bu kitapta ele alınan hususlar mevcut literatür çerçevesinde değerlendirildiğinde, çalışmanın içeriğinin farklı alanlarda yapılmış çalışmaların kesişim kümesi niteliğinde olduğu ifade edilebilir. Bir diğer anlatımla çalışmada teolojik çerçevede Şiilik, politik çerçevede Şiilik-siyaset ilişkisi ve güvenlik teorileri çerçevesinde radikalleşme ve devlet dışı silahlı aktörler konularının ele alındığı interdisipliner bir yaklaşım benimsenmiştir.